

УДК 341.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.48>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАХИСТУ ТВАРИН В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ЄС

Кобзєва Т.А.,

доктор юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету

Шейн Д.С.,

студент 2 курсу
Сумського державного університету

Кобзєва Т.А., Шейн Д.С., Порівняльний аспект організаційно-правових засад захисту тварин в Україні та державах ЄС.

Стаття присвячена глибокому й всеосяжному висвітленню проблематики формування концептуального відношення до організації, розвитку, дотримання та офіційного закріплення нормативного регулювання захисту тварин на основі традиційних методів компаративістики через екстраполярне зіставлення вітчизняного стану розробки правової площини та засад у вищезгаданій сфері, що наразі є чинними в національних правових системах держав-членів Європейського Союзу (далі— ЄС).

Тематика позиції прав тварин та їхнього захисту з точки зору правових систем стабільно знаходить своє відображення у численних дослідженнях. Питання, котрі зачіпають апорії гуманного поводження з тваринами, їхнього благополуччя на державному рівні, превенцію від будь-яких можливих форм

дискримінації та об'єктивно жорстокого ставлення мають за мету утвердити або переосмислити раніше недооцінені суспільно-правові та організаційно-юридичні аспекти нормативного регулювання й забезпечення благоденства тварин і всебічного запобігання етично ненормальному поводженню.

Основна увага і дослідницький інтерес передусім було зосереджено навколо особливостей специфіки правового регулювання захисту тварин в цілому та змісту актуальних правових механізмів з цього питання в ЄС. Не менш вагомий сегмент роботи акцентовано спрямований на деталізацію й аналіз сучасної регламентації організаційно-правових засад захисту тварин в рамках ЄС та комплексній демонстрації кластеру законодавства України, що містять юридичні гарантії та ключові першооснови атрибутики захисту тварин в Україні. Наявність доктриналь-

ного й практичного різноманіття у середовищі обраної тематики спонукає до появи очевидних суперечностей або прогалин, причому закордонний досвід (під яким в даному випадку слід розуміти інтерпретацію й імплементацію положень та постулатів, застосованих в державах ЄС) є ефективним інструментом подолання прорахунків та узгодження бачення проблеми із тими шляхами, що будуть найбільш раціональні й прийнятні в умовах сьогодення.

Ключові слова: права тварин, захист тварин, юридичні механізми, імплементація, Європейський союз.

Kobzeva T.A., Shein D.S. Comparative aspect of organizational and legal principles of animal protection in Ukraine and the states of the EU.

The article is devoted to in-depth and comprehensive coverage of the formation of a conceptual attitude to the organization, development, compliance and formalization of animal protection based on traditional methods of comparative studies through extra polar comparison of the domestic state of development of the legal plane and principles in the above field. Member States of the European Union (hereinafter — the EU).

The issue of the position of animal rights and their protection in terms of legal systems is consistently reflected in numerous studies. Issues that affect the aporia of humane treatment of animals, their welfare at the state level, prevention of all possible forms of discrimination and objectively cruel treatment are intended to establish or rethink previously underestimated socio-legal and organizational-legal aspects of regulation and enforcement. Animal welfare and comprehensive prevention of ethically abnormal behavior.

The main attention and research interest was primarily focused on the specifics of the legal regulation of animal protection in general and the content of current legal mechanisms on this issue in the EU. An equally important segment of the work is focused on detailing and analyzing the current regulation of organizational and legal principles of animal protection within the EU and a comprehensive demonstration of the cluster of Ukrainian legislation containing legal guarantees and key elements of animal protection in Ukraine. The presence of doctrinal and practical diversity in the environment of the chosen topic leads to the emergence of obvious contradictions or gaps, and foreign experience (which in this case should be understood as the interpretation and implementation of provisions and postulates applicable in EU countries) is an effective tool for overcoming miscalculations and reconciling in the ways that will be most rational and acceptable in today's conditions.

Key words: animal rights, animal protection, legal mechanisms, implementation, European Union.

Постановка проблеми. Сучасний ступінь розвитку законотворчих процедур стосовно поліпшення ставлення до тварин як повноцінної одиниці демонструє потребу в зміні, заміщенні акценту з імітаційного, ілюзорно-аморфного стану до реального, фактичного: захист має існувати не лише де-юре в рамках формального закріплення шляхом правової регламентації, а й де-факто — через систему суспільних заходів, активної діяльності громадськості, органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства та, в певній мірі, світового співтовариства й глобальних ініціативних груп в комплексі з неурядовими організаціями.

Ступінь наукової розробки теми дослідження. Дискусійно-полемічні думки та погляди стосовно необхідності залучення соціально-правових ресурсів у сфері прав тварин красномовно репрезентовані в публікаціях таких дослідників, як Ю.М. Антонян, Ф.Р. Асціоне, Г.І. Балюк, М.А. Боровик, Ю.Л. Власенко, В. А. Ворона, І. А. Головка, Н. І. Зубченко, О. М. Нестеренко, В. Р. Плясецька тощо. Серед закордонних авторів неабиякий внесок у комбіновану оцінку цієї теми зробили М. Джой, Р. Джон, С. Дональдсон, В. Кімліка, Б. П. Мантейфель, Д. Міхель, Р. Райдер, Т. Ріган, М. Роуландс, П. Сінгер, С. Самюель, А. С. Файзуліна, та інші.

Метою статті є дослідження організаційно-правових засад захисту тварин в Україні та державах ЄС.

Виклад основного матеріалу. Еволютивне оформлення сучасної гуманістичної тенденції у поводженні з тваринами було вкрай складним та поліступеневим процесом, що відбувався й

набував поширення насамперед за рахунок переважання поглядів серед громадськості в різних географічних умовах в той чи інший часовий проміжок. Найбільш очевидно виражений і раптовий приріст цікавості й затребуваності до огляду правового положення тварин припадає на пізню епоху Просвітництва наприкінці XVII, коли ідейні течії під недавнім сплеском діяльності митців Ренесансу все частіше намагались пояснити всі дилеми устрою суспільства завдяки скромній ролі теорії природного права. Остання, в свою чергу, й заклала ґенезу виховання потягу до природи й екології (звідси й до інтерпретація місця тварин загалом).

Найбільш помітним «стрибком» у консолідації сил, інструментів і засобів задля захисту тварин у правовій площині є заходи, котрі спостерігалися саме після Другої світової війни. Згідно із міжнародно-правовим забезпеченням сьогодення, поводження із тваринами охоплює ряд генеральних аспектів, навколо яких зосереджується нормотворчість. До таких основних сторін проблеми належать: правила догляду, утримування, придбання та розведення диких тварин; домашніх тварин; свійських тварин; тварин, що експлуатуються в якості природного ресурсу або цільове призначення яких полягає у виробничо-господарському використанні; правила поводження та утримання фермерських тварин; правила поводження із тваринами, що використовуються в науково-дослідних цілях (проведення медико-санітарної апробації лікарських засобів, встановлення ступеня небезпеки препаратів, виявлення чутливості й алергічних реакцій); захист домашніх тварин від жорстокого поводження (наприклад, посвідчення володіння домашніми тваринами і регламентація їхнього статусу); правила та умови транспортування тварин; регулювання правил та умов, відповідно до яких здійснюється зниження чисельності безпритульних тварин тощо [1, с. 573]. Норми, що встановленні відносно цих аспектів на міжнародному рівні можуть мати як імперативний, так і диспозитивний (рекомендаційний) характер дії. Особливу увагу слід звернути на такі правові акти, як Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973), Європейська конвенція про захист тварин, які утримуються або тримаються на фермах (1976), Всесвітня декларація прав тварин (1977), Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (1979), Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики (1980), Всесвітня Хартія природи (1982), Європейська конвенція про захист хребетних видів тварин, що використовуються для експериментів та інших наукових цілей (1986), Європейська конвенція про захист домашніх тварин (1987).

Досить логічно, що юридично-праксеологічні засади й ідеали, які стосуються тварин та їхнього статусу, не є винятком щодо загального призначення такої категорії, як правове регулювання. Окрім попередньо висвітленої низки міжнародних актів в Україні аспект захисту тварин закріплюється й регламентується достатньо значним за обсягом переліком елементів поточного чинного законодавства. Зокрема, лівова частка з-поміж них належить кодифікаціям (Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення», Митний кодекс України, Податковий кодекс України» та Законам України (далі — ЗУ): «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин», «Про мисливське господарство та полювання», «Про тваринний світ», «Про ветеринарну медицину», «Про Червону книгу України», «Про охорону навколишнього середовища», «Про захист тварин від інфекційних хвороб», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про природно-заповідний фонд України», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», «Про національну інфраструктуру геопросторових даних».

Водночас термінологічний апарат міжнародного гуманітарного права вимагає строго й чіткого визначення понять, якими слід оперувати в тих чи інших галузях та правових режимах. В цьому контексті співвідношення базових дефініцій у сфері міжнародного регулювання поводження з тваринами є підґрунтям практичного залучення правових механізмів захисту тварин. Тому якщо порівнювати із вітчизняним становищем, слід зазначити, що ЄС в цьому напрямі насамперед створює єдність в баченні й формулюванні ведучих понять аби уникати небажаних колізій. Аналізуючи офіційні джерела з тематики поводження з тваринами, варто виокремити той факт, що вживання термінології щодо поводження з тваринами проходить своєрідний еволюційний шлях. Наприклад, при мотивуванні законодавчого закріплення правил поводження з тваринами (Велика Британія, Австрія, Бельгія, Швейцарія) був застосований підхід, орієнтований більше на захист тварин від жорстокого поводження (захист певних видів тварин, найчастіше сільськогосподарських), ніж на загальний добробут. Тільки згодом уже законодавчі акти були організовано націлені на забезпечення сприятливих умов життя для тварин [2, с. 49]. Першою незалежною державою, яка визначила, окреслила й впровадила відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, стала Великобританія (з 31 січня 2020 року Британія

перестала бути членом ЄС). Це сталося у 1966 році, коли було прийнято законодавчий акт під назвою Animal Welfare Act (AWA) [3], суть якого поза жодними сумнівами можна інтерпретувати як першу спробу рецепції норм міжнародного конвенційного права з метою підтримки охоронних лозунгів і конотацій належними санкціями.

Примітно, що серед міжнародних стандартів з початку ХХ ст. можна спостерігати певну уніфікацію осмислення правових механізмів. Приміром, нині правове регулювання зосереджене на добробуті й превенції жорстокому поводженню крізь призму п'яти фундаментальних свобод, які завдяки тривалому і своєчасному доктринальному оснащенню питання дають змогу оцінити природні права тварин: звільнення тварин від голоду та спраги (завдяки доступності прісної води і відповідного з урахуванням специфіки раціону харчування для підтримки здоров'я); емансипація від антропогенного тиску (шляхом забезпечення відповідного середовища, включаючи притулки та комфортні зона відпочинку, компактні ареали розселення тощо); забезпечення боротьби із захворюваннями, епізоотіями (шляхом профілактики або швидкою діагностикою та лікуванням); підтримка гуманної й нормальної з точки зору закону і моралі поведінки; звільнення від страху та страждань (шляхом забезпечення умов та лікування, що унеможливають або мінімізують страждання) [4, р. 73].

Магістральними і визначальними у піднесенні вищезгаданих свобод в масштабах ЄС на етапі сучасності є:

1) Амстердамський договір 1997 року, який включає Протокол про захист та Благополуччя тварин, що визнає їх «істотами із власними чуттями, переживаннями та психологічно-праксеологічними параметрами», тобто окремий статус, котрий безумовно відмінний від звичних поглядів стосовно тварин у якості власності. До того ж у протоколі зазначено, що «Співтовариство та держави-члени повинні повністю враховувати вимоги й нормативну базу щодо добробуту тварин, дотримуючись законодавчих чи адміністративних положень та звичаїв правової системи Держави, що стосуються, зокрема, релігійних обрядів, культурних традицій та регіональних особливостей, етно-національної спадщини» [5, р. 45].

2) Лісабонський договір 2004 року, який набрав чинності 1 грудня 2009 р. Цей документ встановлює свого роду Конституцію для Європи в аспекті формування продуктивної державної політики з протидії жорстокому поводженню з тваринами. Договір вперше передбачає чітку регламентацію підвалин добробуту тварин в ЄС, звідси деякі експерти й прирівнюють акт до специфічного Основного Закону. З невеликими варіаціями і поправками, стаття III-121 Лісабонського договору звучить наступним чином: «При формуванні та

реалізації сільського господарства Європейського Союзу, рибальства, транспорту, внутрішнього ринку, фінансової, кредитної, валютно-податкової, науково-дослідної та технологічної діяльності й розвитку космічної політики, держави-члени зобов'язані всебічно піклуватись про належні умови та процвітання життєдіяльності хребетних тварин: свійських, домашніх, диких, тварин із особливим статусом або видів, котрі потребують спеціальної охорони» [6, с. 329].

Добробут тварин давно є важливою темою для країн Європи, яка була першим апологетом цієї ідеї у світі, визнавши важливість її значення. Регіон відповідає за більшість ініціатив щодо спроб перетворити ідеали та концепції в реальність та конкретні правила. Питання правового регулювання в цій царині неминуче постає на тлі інших глобальних питань порядку денного ЄС. Паралельно із вищезазначеними стандартами, ЄС встановив та запровадив практичні інструменти аби ефективно координувати ці процеси. Тобто державний рівень є вторинним (в силу того, що тенденції на ньому по суті задаються загальними положеннями, що дозволяє уникати вагомих диспропорцій між країнами у плані реалізації політики щодо захисту тварин) [7, р. 63].

Європейська спільнота приділяє велику увагу питанням благополуччя тварин. Нормативні документи ЄС стрижневого характеру детально регламентують умови утримання тварин, догляд за ними, основні вимоги до приміщень, в яких вони утримуються в умовах сучасного інтенсивного господарства, порядок транспортування та умови забою. Зокрема, Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються в сільськогосподарських цілях визначає, що тварини повинні перебувати: у приміщенні з відповідним рівнем освітлення, температури, вологості, циркуляцією повітря, вентиляцією та шумоізоляцією; в умовах, де тварини забезпечуються в повній мірі кормом, водою та доглядом таким чином, щоб урахувати особливості видів, специфіку стадій розвитку, ступінь звикання та прирученості; в обстановці, котра відповідатиме фізіологічним, анатомічним, етологічним потребам тварин згідно із існуючим досвідом та науковими знаннями [8, с. 219].

На найвищому рівні це питання регулюється, приміром, в Австрії, Німеччині та Фінляндії. На особливу увагу заслуговує Федеральний закон із захисту тварин в Австрії. Він є одним із найсуворіших у світі щодо поточного питання. Австрійський Акт про благополуччя тварин включає турботу про тварин в Австрійській конституції, в якій містяться такі рядки: «держава захищає життя і благополуччя тварин внаслідок особливої відповідальності людей стосовно тварин як своїх братів». Закон зазначає, що забороняється, тримати на ланцюгу собак, торгувати, використовувати

або володіти пристосуваннями для дресирування домашніх тварин, які завдають їм болю, а також обрізати вуха і хвосту собакам, продавати кішок і собак в зоомагазинах. У всіх 9-ти австрійських штатах діє незалежний уповноважений з прав тварин, який займається питаннями жорстокого поводження з тваринами. Жорстоке поводження карається штрафом від 2.000 до 15.000 євро [9].

Деякі європейські держави, прагнучи до зміни ставлення до тварин на все більш гуманне, закріплюють їх статус на конституційному рівні. Зокрема, вперше вимога про добробут тварин була закріплена Швейцарією. У 1994 році проведений референдум змінив статус тварин з «речі» на «істот, що відчують». У 1999 р Конституція Швейцарії встановила повноваження держави щодо забезпечення добробуту тварин, що утримуються на фермах (ст. 80 Федеральної Конституції Швейцарської Конфедерації) [10].

Захист тварин, крім їх фізичного захисту, повинен включати запобігання будь-якій формі психологічного стресу та збереження соціального життя й товариських поведінкових відносин тварини. Кожна тварина повинна користуватися цими двома свободами. Щоб компенсувати дефіцит правового регулювання цього аспекту деякі держави-члени ЄС прийняли принципово нові модернізаційні стандарти поза директивами та регламентами ЄС (причому певна частка з них набули юридичної сили ще до становлення ЄС як повноцінної одиниці) [11]. Наприклад, прямі законодавчі положення про соціальне здоров'я тварин почали оформлюватись і трансформуватись в Скандинавії (Норвегія (2002), Швеція (1988)), Бенілюксі (Люксембург (1983), Бельгія (1986)), Німеччині (1998), Мальті (2002) та Великобританії (2006). Проте першопрохідцем в цьому питанні можна також вважати Швейцарію, оскільки в Акті про добробут тварин від 1978, де законодавець акцентує увагу на всебічній безпеці тварин, викладено чіткі дефініції фізичного й психологічного здоров'я разом з обґрунтуванням їхнього забезпечення.

Німецьке законодавство є найпрогресивнішим серед законодавств інших європейських держав в сфері забезпечення добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження. Нині правове регулювання цієї федерації цілком закономірно і заслужено вважають своєрідним еталоном, взірцем для наслідування. У 2002 році Німеччина доповнила власну Конституцію положенням про захист тварин, тим самим передбачивши закріплення аналогічного положення у Договорі про функціонування Європейського Союзу.

Також у Німеччині діє Закон про захист тварин 1972 р. і Розпорядження із утримання собак; законодавчо затверджена система притулків для тварин. Закон про захист тварин встановлює штрафні санкції у випадку порушень

правил утримання тварин, а також спеціальне оподаткування. Правознавці Німеччини навіть виділяють окрему галузь права — «Права тварин». Німеччина також може слугувати позитивним прикладом вирішення проблеми бездомних тварин. Законодавчо визначено, що мають бути виконані три обов'язкові умови: прийняття нормативних актів щодо обмеження відтворення тварин; проведення програм стерилізації, обліку тварин, а також забезпечення роботи притулків; висвітлення діяльності щодо вирішення проблеми та відповідне виховання населення.

Висновки. Розглянувши питання поточного дослідження нами було зроблено низку ключових висновків, що прямо пропорційно відображають значення і сенс виконання цілей статті. Зокрема, формування правових засад та юридичного регулювання статусу тварин як повноцінної істоти із власними інтересами і емоціями, а не лише примітивними рефлексами й таксисами, є тривалим поліфакторним процесом і явищем, що має нерівномірний характер в залежності від особливостей культури, темпоральних умов, державно-правової визначеності цивілізацій в конкретній географічній межі. Питання, які торкаються дилем та апорії гуманного поводження з тваринами, їхнього благополуччя на офіційному рівні, превенцію від будь-яких можливих форм дискримінації та об'єктивно жорстокого ставлення утвердилися лише після Другої світової війни, коли спостерігався найбільш помітний сплеск у консолідації сил, інструментів і засобів задля захисту тварин у правовій площині. Констатовано, що в ЄС успішно розвивається водночас як і національний, так і екстратериторіальний (на рівні загальних положень, застосованих до всіх держав-учасниць) рівень забезпечення правових механізмів захисту тварин. Інститут відповідальності за жорстоке і нелюдське поводження ґрунтується на визнанні природних свобод тварин. Резюмовано, що нормативно-правові акти ЄС регулюють захист тварин через низку директив та регламентів, котрі постійно нарощують суть організаційно-правових засад та удосконалюють практичні механізми захисту: метою цих документів є забезпечення благополуччя тварин, зменшення або уникнення, зайвого страждання та болю, протидія свавільному й антигуманному поводженню з ними тощо. З огляду на досвід та національні правові системи конкретних держав-учасниць ЄС можна стверджувати, що відповідальність за неналежне виконання й дотримання приписів коливається в дуже широкому діапазоні, а різного роду міри покарання (від штрафів до позбавлення волі) застосовуються фактично за наявності будь-яких дій, що концептуально суперечать усталеним тенденціям і нормативній генезі. В холі аналізу вітчизняного законодавства підсумовано, що наявна система правового регулювання та юридичних атрибутів захисту тварин цілком відповідає вимогам часу, хоча в деякі міри простежується

відсутність конкретизації ефемерних і аморфних положень, які мають серйозне значення, проте згадуються в нормативно-правових актах відповідного спрямування і при цьому не супроводжуються ані реальним практичним застосуванням, ані присутністю санкцій за порушення й ігнорування цих норм. Точні формулювання мір покарання, ступінь та характер санкцій наразі в українській правовій системі виражений виключно кодифікаціями, що говорить про потребу розширення положень і тверджень норм права в цій царині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ворона В. А. Етико-правові аспекти законодавчого забезпечення захисту тварин. *Молодий вчений*. 2016. № 3 (30). С. 572-577.
2. Зубченко Н. І. Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження: монографія. Одеса: Фенікс. 2016. 246 с.
3. Animal Welfare Act 1966. URL: https://www.aphis.usda.gov/aphis/ourfocus/animalwelfare/SA_AWA.
4. Falaise M., Legal standards and animal welfare in European countries, In: Hild S. & Schweitzer L. (Eds), *Animal Welfare: From Science to Law*, 2019, pp.71-75.
5. Vapnek J., Chapman M. Legislative and regulatory options for animal welfare. Law Service FAO Legal Office. Rome, 2010. 97 pages. ISSN 1014-6679.
6. Грінченко О. О. Формування етичного ставлення до тварин: міжнародно-правовий та внутрішньодержавний аспекти. *Укр. часопис міжнародного права*. 2013. № 5 (12). С. 329-331.
7. Simonin D. & Gavinelli A., «The European Union legislation on animal welfare: state of play, enforcement and future activities» In: Hild S. & Schweitzer L. (Eds), *Animal Welfare: From Science to Law*, 2019, pp. 59-70.
8. Губський С. М. Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України законодавству ЄС в сфері охорони здоров'я, людей, тварин, рослин. 2018. 439 с.
9. Гранчева О. Ю. Общественная зоозащитная организация города Грац, Австрия. URL: <http://www.fondds.ru/about/newspaper/iyul-2011-g/arche-noah-obshhestvennayazoozashitnaya-organizaci/>.
10. Конституція Швейцарської Конфедерації. URL: https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/swiss/swiss--r.html.
11. The World Organisation for Animal Health (OIE): official web-site. URL: <http://www.oie.int/>.